

Publikacje Prof. dr. hab. Włodzisława Łankoszki
związane z archeologią

1. *Skarbiec brzozyński i skarbnice wojenne na stanowiskach publicznych w dawnej wsi grodzkiej archeologicznej „Pracownicy Państwowego Instytutu Historycznego, Prace”*, nr 16 (1962), s. 40-42.
2. *Polenarcheologische Untersuchungen auf polnischen Gebiet*, [w:] *The Book of the First International Archaeological Congress devoted to the works of Professor Chyba*, Warszawa 1962, s. 111-116.
3. *Skarbiec w Górkach nad rzeźną B. Farkusa, pt. „Podstawowe zagadnienia polityki historycznej skarbnicy w Górkach”*, [w:] *Skarbnice historyczne i muzealne w Polsce*, t. 1, Warszawa 1964, s. 107-109.
4. *Dr. Włodzisław Łankoszka, W. Karczewski: L'ensemble de mobilier de la culture brzozyńska et de Przeworsk dans la zone de „Archeologia Polska”*, t. 9 (1962), s. 111-116.
5. *Beitrag zur Erforschung der polenarcheologischen Untersuchungen der Brzoza und Górkas*, [w:] *Beitrag der deutschen Arch. Zeitschrift* 1962, s. 119-126.
6. *Dr. Włodzisław Łankoszka, W. Karczewski: Skarbnice wojenne i skarbnice historyczne w Przeworsku pow. Jarosław*, „Archeologia Polska”, t. 11 (1964), s. 401-412.
7. *Muzeum w Przeworsku. Przeworski skarbiec wojenny i skarbnice historyczne muzealne na stanowiskach publicznych*, [w:] *Skarbnice historyczne i muzealne w Polsce*, t. 1, Warszawa 1964, s. 18-22.
8. *Skarbnice wojenne w Polsce i zagranicą*, [w:] *Więźniak Muzeum* 1964, t. 1, Kraków 1964, s. 7-10.
9. *Dr. Włodzisław Łankoszka, M. Makłowicz: Das Grab und die Grabbeigaben eines mittelalterlichen Kriegergrabes in der Gegend von Przeworsk im Hinblick auf die polnische Kulturarcheologie - Möglichkeiten und Stand der Forschungen der archäologischen Untersuchungen in der Gegend von polnischen archäologischen Material*, [w:] *Polenarcheologischer Kongress Archäologie Brno 1973*, t. 1, Wrocław - Warszawa - Kraków 1973, s. 497-506.
10. *Skarbiec w Górkach nad rzeźną B. Farkusa, pt. „Skarbiec w Polsce i zagranicą”*, [w:] *Polenarcheologischer Kongress Archäologie Brno 1973*, t. 1, Wrocław - Warszawa - Kraków 1973, s. 497-506.
11. *Skarbnice wojenne na stanowiskach publicznych. Zarys problematyki skarbnicy*, Kraków 1975, 175 s.
12. *Dr. Urszula Zagłaba, W. Karczewski: Skarbnice wojenne i polityka historyczna historyczna w Jarosławiu pow. Jarosław*, „Archeologia Polska”, t. 18 (1975), s. 103-107.
13. *Dr. Makłowicz, W. Karczewski: Skarbiec wojenny historyczny w Jarosławiu pow. Jarosław*, „Archeologia Polska”, t. 18 (1975), s. 107-108.
14. *Dr. Włodzisław Łankoszka, T. Makłowicz: Zbiórka skarbnice wojennej w Górkach nad rzeźną B. Farkusa, pt. „Skarbnice wojenne w Jarosławiu pow. Jarosław”*, „Archeologia Polska”, t. 18 (1975), s. 107-108.

Prof. dr. hab. Włodzisław Łankoszka

GROBY ARCHEOLOGÓW W KATYNIU.
UZUPEŁNIENIE I POPRAWKI BIOGRAMÓW

Zbrodnia katyńska powszechnie rozpatrywana jest jako problem polityczny, moralny i prawny. W skali całego narodu polskiego jest to sprawa bolesnej i dotkliwej straty także w dziedzinie nauki i kultury. W obozach w Kozielsku, Starobielsku i Ostaszkowie wymordowano kwiat inteligencji polskiej. Wśród blisko 15 tysięcy oficerów zamordowanych w Katyniu i innych, nie zbadanych jeszcze miejscach byli liczni przedstawiciele różnych zawodów

i dyscyplin naukowych. W grobach katyńskich znaleźli śmierć profesorowie i docenci wyższych uczelni, młodzi naukowcy, inżynierowie, dziennikarze, pisarze, muzycy, malarze i poeci.

W Katyniu zamordowano również trzech archeologów. Byli to: Jan Bartys¹, Jan Fritzsche² i Tadeusz Dobrogowski³. Wszyscy trzej młodzi (urodzeni w 1909 r.), zdolni, będący w pełni sił twórczych i oddani uprawianej dyscyplinie naukowej.

Fakt, że zginęli w Katyniu był znany od dawna i podają to autorzy biogramów i wspomnień. Sprostowania i uściślenia wymaga data ich śmierci. W czasie kiedy R. Jamka⁴, O. Reymanowa⁵ i T. Reyman⁶ oraz J. Kostrzewski⁷ pisali biografie interesujących nas osób, zbrodnia dokonana w Katyniu była przypisywana Niemcom, stąd przyjmowano, że miała miejsce w 1941 r. Obecnie mamy możliwość skorygowania tego błędu i uważam za swój obowiązek wyjaśnienie tej sprawy a przy okazji uczczenie pamięci tragicznej śmierci Jana Bartysa, Tadeusza Dobrogowskiego i Jana Fitzke. W druku ukazały się pamiętniki⁸, które zostały znalezione w czasie ekshumacji w Katyniu, pamiętniki ocalałych żołnierzy⁹ oraz liczne dokumenty i opracowania¹⁰. Materiały te pozwalały z dużym prawdopodobieństwem określić momenty i okoliczności śmierci naszych archeologów. Dokumenty przekazane W. Jaruzelskiemu przez M. Gorbaczowa 13 kwietnia 1990 r.¹¹ nie są wprawdzie zbyt przydatne do określenia ścisłej daty śmierci, a w pewnych przypadkach zaciemniają sprawę, ale jedno z nich wynika, a mianowicie, że osoby w nich wymienione, przebywały w określonym obozie. Pierwotnie sądzono, że są to listy „wywozowe”. To znaczy, że osoby wymienione w poszczególnych listach zostały w dniu wskazanym na liście, lub w ciągu kilku bliskich dni, razem wywiezione z obozu. Zaprzeczają temu liczne fakty. Wspomnę tylko o jednym. Osoby wymienione w jednej liście winny znaleźć się w jednym transporcie i zgodnie z logiką, uśmiercone w jednym czasie, a ciała pochowane w jednej mogile. W trakcie ekshumacji dokonanej w Katyniu w 1943 r. ciała wyjmowano z mogił w określonym porządku, opisywano i oznaczano kolejnym numerem¹². Wielokrotnie podejmowano próby konfrontacji list „wywozowych” z wykazami sporządzonymi w trakcie ekshumacji i stwierdzono, że osoby odnotowane na listach „wywozowych”

¹ A. Moszyński, *Lista Katyńska. Jeńcy obozów Kozielsk, Ostaszków, Starobielsk*, Warszawa 1989, Kozielsk s. 20; *Zbrodnia Katyńska w świetle dokumentów*, z przedm. W. Andersa, Londyn 1982, s. 199; R. Wołągiewicz, *Między Kozielskiem a Katyniem*, „Wojskowy Przegląd Historyczny”, R. 35, 1990, nr 1–2, s. 348, 351, 355.

² A. Moszyński, *Lista...*, s. 53.

³ Jak wyżej, s. 45.

⁴ F. Fitzke Jan Józef, [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, t. 7, 1948–1958, s. 25.

⁵ O. Reymanowa, *Ze wspomnień o Janie Fitzkem*, „Z otchłani wieków”, R. 20, 1951, s. 166.

⁶ T. Reyman, *Śp. mgr Jan Józef Fitzke*, „Przegląd Archeologiczny” t. 8, 1948–1949, s. 135; *Mgr Jan Bartys*, tamże, s. 135.

⁷ J. K. (ostrzewski), *Śp. Tadeusz Dobrogowski*, tamże, s. 135; J. Kostrzewski, *Z mego życia*, Wrocław 1970, s. 153.

⁸ *Pamiętniki znalezione w Katyniu*, przedmowa J. Zawodnego, wyd. II, Paris–Warszawa 1990.

⁹ St. Swianiewicz, *W cieniu Katynia*, wyd. 6, Paryż 1986; *Katyn. Wybór publicystyki 1943–1988*, Wydawnictwo MYŚL, przedruk za POLONIĄ, Londyn 1988.

¹⁰ E. Janowski, *Katyńska nekropola*, „Wojskowy Przegląd Historyczny”, R. 35, 1990, nr 3–4, s. 261–287; *Dokumenty katyńskie*, tamże, s. 290–387; T. Pieńkowski, *Droga do dołów śmierci w lesie katyńskim*, tamże, nr 1–2, s. 331–343; R. Wołągiewicz, *Między Kozielskiem...*, s. 344–356.

¹¹ J. Tucholski, *Mord w Katyniu*, Warszawa 1991, aneksy; *Dokumenty Katyńskie...*, s. 290–386.

¹² K. Skarżyński, *Sprawozdanie Komisji Technicznej o przebiegu prac w Katyniu*, [w:] *Katyn*, Editions Dembiński, wyd. II, Paryż 1990, s. 39–48; *Zbrodnia Katyńska*, s. 165–172.

odnajdowano w różnych mogiłach i zanotowane są pod bardzo odległymi numerami z ekshumacji. Spisy dostarczone przez Gorbaczowa nie zgadzają się również ze spisami wykonanymi przez jeńców pozostających w obozie¹³.

Dla ustalenia daty śmierci wielu osób bardziej wiarygodne są informacje zawarte w pamiętnikach ocalałych jeńców polskich i w notatnikach znalezionych w mogiłach katyńskich.

Przy korzystaniu z tych informacji należy jednak zachować ostrożność, zdarzały się bowiem przypadki przemieszania dokumentów, wynikające z pośpiechu w trakcie prac badawczych oraz wielokrotnego przepakowywania kopert.

Uwaga ta odnosi się właśnie do dokumentów osobistych Jana Bartysa, znalezionych w grobie nr 1, który ekshumowano w pierwszej fazie badań, zaraz po 29 marca 1943 r. Informację o ekshumacji Jana Bartysa znajdujemy w relacji por. Zbigniewa Rowińskiego, z zawodu prokuratora, w owym czasie jeńca oflagu II w Woldenbergu, którego przywieziono, wraz z innymi polskimi jeńcami niemieckich obozów, do Katynia, w celach propagandowych¹⁴.

Rowiński asystował przy odkrywaniu mogił, a spostrzeżenia konsultował z prof. G. Buhtzem, niemieckim kryminologiem z Wrocławia, nadzorującym prace ekshumacyjne. Przeglądał też Z. Rowiński dokumenty wydobyte z grobu i znajdujące się już w opracowaniu w pobliskiej leśniczówce. Poznał zawartość koperty nr 5, w której znajdowały się: książeczka oszczędnościowa PKO, legitymacja służbowa oraz dwa kalendarzyki. Dokumenty wystawione były na nazwisko Jana Bartysa, zamieszkałego w Krakowie, ul. Krupnicza 22.

Z lektury jednego z dwu kalendarzyków znajdujących się w kopercie nr 5 Zbigniew Rowiński wysnuł wniosek, że należał on do Jana Bartysa i, że notatki doprowadzone były do 15 marca. Na tej podstawie wnioskowano, że właściciel poniósł śmierć 15 marca, lub wkrótce po tym dniu¹⁵. Kopertę nr 5 ponownie przeglądano w Instytucie Medycyny Sądowej w Krakowie, gdy badania nad przywiezionymi tu dokumentami prowadził zespół pod kierownictwem dr. Jana Zygmunta Robla, eksperta sądowego z dziedziny chemii medycznej. Po przejrzaniu dokumentów sporządzono protokół z oględzin zawartości kopert i wykonano odpis zawartych w kalendarzykach zapisków.

Z protokołu, którego kopię udostępnił mi Instytut Katyński w Polsce wynika, że kalendarzyk – terminarzyk z notatkami doprowadzonymi do 15 marca, nie były własnością Jana Bartysa, lecz majora Stanisława Kukli. Do Jana Bartysa należał natomiast kalendarzyk kieszonkowy na rok 1939, oprawiony w czerwoną skórę. Na pierwszej stronie jest notatka ołówkowa numeru PKO: 232168-j. Cyfra ta odpowiada numerowi książeczki PKO, noszącej nazwisko Jana Bartysa.

Notatki w tym kalendarzyku prowadził autor od 24 sierpnia 1939 r. do końca marca 1940 r. Na skróconym kalendarzyku na rok 1939/40 zakreślono dni od 24 VIII 1939 do 6 IV 1940, co sugerowało przeglądającym kalendarzyk, że ich właściciel wykreślał mijające dni wojny oraz niewoli i że 6 kwietnia był ostatnim dniem jego życia.

Z lektury innych pamiętników znalezionych przy ekshumacji oficerów wynika, że zapiski kilkakrotnie kończyły się w momencie przybycia transportu do stacji Gniezdowo, a nawet do lasu. Przykładem są notatki Adama Solskiego, który pod datą 9 kwietnia zapisał:

„Piąta rano. Od świtu dzień rozpoczął się szczególnie. Wyjazd karetką więzienną w celkach (strasznie!). Przywieziono nas gdzieś do lasu; coś w rodzaju letniska. Tu szczegółowa rewizja. Zabrano mi zegarek, na którym była godzina 6.30 (8.30). Pytano mnie o obrączkę, którą (...). Zabrano ruble, pas główny, scyzoryk (...)”¹⁶.

¹³ *Zbrodnia Katyńska w świetle dokumentów*, s. 40–51; *Pamiętniki znalezione w Katyniu*, s. 55, 62, 63, 92, 104–105; St. Swianiewicz, *W cieniu Katynia...*

¹⁴ J.K. Zawodny, *Katyń*, Lublin – Paryż 1989, s. 224; *Relacja ppor. pil. Wojsk Polskich N.N. z podróży do Katynia w kwietniu 1943 r. w grupie oficerów jeńców niemieckich z obozu oflag II c w Woldenbergu*, [w:] *Zbrodnia katyńska w świetle dokumentów...*, s. 192–199.

¹⁵ *Relacja ppor. pil. Wojsk ...*, s. 197.

¹⁶ A. Solski, [w:] *Pamiętniki znalezione...*, s. 105.

W kalendarzyku – terminowym, który pierwotnie przypisywano Janowi Bartsowskiemu, pod datą 15 marca 1940 r. również znajdowała się notatka informująca o ostatniej stacji kolejowej transportu:

„Właśnie przyjechalśmy na stację Gniezdowo i widzimy NKWD-istów rozstawionych od stacji aż po linię lasu”.

Jan Bartys w swoim kalendarzyku nie zanotował informacji o wyjeździe z Kozielska, brak też wzmianek mówiących o tym, jak długo przebywał w obozie. Na listach „wywozowych” jego nazwisko figuruje pod datą 9 kwietnia, nr listy 025/2 pag. 456–460, pozycja 21¹⁷. Razem z nim zanotowano m.in. Mariana Koteckiego i Mieczysława Ochockiego, których w swoim pamiętniku wymienił Józef Trepiak (koperta nr 0867) wśród 200 oficerów wywiezionych z obozu 12 kwietnia. Trzeciego oficera z listy wywozowej 025/2 – Wacława Rytla, wspomina Maksymilian Trzepałka w swoim notatniku (koperta nr 0281):

„12 kwietnia wyjechał najlepszy mój przyjaciel inż. W. Rytel”.

Z zapisów pamiętnikarskich zamęczonych oficerów można wnioskować, że osoby wywiezione razem z Janem Bartysem 12 kwietnia 1940 r. poniosły śmierć 13 lub najpóźniej 14 kwietnia. Stąd w przybliżeniu możemy określić również datę zamordowania Jana Bartsy – między 12 a 14 kwietnia 1940 r.

Tadeusz Dobrogowski, który zginął w Katyniu, został w trakcie ekshumacji w 1943 r. zidentyfikowany i zanotowany pod numerem 39¹⁸. Jego zwłoki wydobyto z mogiły nr 1, w której odkryto około 2500 zamordowanych jeńców polskich.

W dokumentach NKWD nazwisko Dobrogowskiego znajduje się na liście nr 29/2 pag. 471–475 poz. 33. Na liście brak daty dziennej. Lista poprzedzająca – nr 25/3 nosi datę 9 kwietnia, następna – 29/3 – 13 kwietnia 1940 r. Teczka personalna Dobrogowskiego ma numer 6427.

W którym dniu poniósł śmierć Tadeusz Dobrogowski, w obecnym stanie wiedzy – ustalić trudno. W przybliżeniu określić można, że stało się to w pierwszej połowie kwietnia 1940 r. Domniemanie to opieram na analizie list ekshumacyjnych i pamiętników znalezionych w mogiłach katyńskich. Otóż Tadeusz Dobrogowski na listach ekshumacyjnych odnotowany jest pod numerem 39. Wśród pochowanych w tej samej mogile – nr 1 – bliską numeracją mają: Wacław Westerski (48) i Ludwik Pawlikowski (43). Wacława Westerskiego wspomina w swoim pamiętniku Bronisław Wajs¹⁹, w grupie jeńców wywożonych z Kozielska dnia 5 kwietnia 1940 r. O Ludwiku Pawlikowskim wiadomo, że został wywieziony z Kozielska 15 kwietnia²⁰. Idąc dalej zauważamy, że wśród pierwszych pięciuset ekshumowanych z pierwszej mogiły znane są daty wywozu z Kozielska następujących osób: Mariana Czubińskiego (nr 273) – 15 kwietnia; Wacława Kruka (nr 424) – 9 kwietnia; Adama Solskiego (nr 490) – 9 kwietnia.

Pośrednie wskazówki uzyskujemy ze studiów nad dokumentami NKWD. Na liście 29/2 obok Dobrogowskiego wymieniony jest (wspomniany już wcześniej) Wacław Kruk oraz Marian Czubiński. Na podstawie dotychczasowych obserwacji możemy przyjąć, że Tadeusz Dobrogowski poniósł śmierć w dniach między 9 a 15 kwietnia 1940 roku.

Trzeci z archeologów, Jan Fitzke, w trakcie ekshumacji został zidentyfikowany i zanotowany pod numerem 2482. W dokumentach NKWD znajduje się na liście nr 036/3 pag. 545–546 poz. 50. Nr teczki personalnej 2521. Na tej liście brak daty dziennej, lista poprzedzająca 036/2 oraz następna 036/4 noszą datę 16 kwietnia 1940 r.

Z list ekshumacyjnych nieodległą numeracją ma Andrzej Riegier (2431), przy którym znaleziono notatnik, a w nim zapis, że są wywożeni z Kozielska 22 kwietnia²¹. Pod numerem

¹⁷ J. Tucholski, *Mord w Katyniu...*, aneksy; *Listy wywozkowe z obozu w Kozielsku*, [w:] „Wojskowy Przegląd Historyczny”, R. 35:1990, nr 3–4, s. 313–386.

¹⁸ A. Moszyński, *Lista...*, s. 45.

¹⁹ *Pamiętniki znalezione...*, s. 186.

²⁰ *Kalendarz transportów z Kozielska*, [w:] *Zbrodnia Katyńska w świetle dokumentów...*, s. 50; R. Wołagiewicz, *Między Kozielskiem...*, tabl. 1.

²¹ A. Rieger, [w:] *Pamiętniki znalezione...*, s. 300.

2619 zapisany został Marian Gąsowski, przy którym znaleziono notatkę z 23 kwietnia: „Jadę z Kozielska przez Smoleńsk”²². Numer 2630 kryje nazwisko Józefa Zięciny, który również zostawił notatnik, a w nim pod datą 22 kwietnia zapisał: „Wyjazd z Kozielska”²³.

Przeglądając dokumenty NKWD, na liście Nr 036/3, na której jest Jan Fitzke, widzimy, że zapisany jest też Dobiesław Jakubowicz (nr z ekshumacji 836). Prowadził on notatki doprowadzone do 22 kwietnia. Pod tą datą zanotował: „01.30 godz. pociąg ruszył, 12 godz. Smoleńsk”²⁴. O Zygmuncie Kuźnickim z tej samej listy wspomina w swym dzienniku Józef Zięcina (wyżej wspomniany)²⁵. Według zapisków Zięciny Kuźnickiego zabrano z Kozielska 20 kwietnia. Na listach ekshumacyjnych Kuźnicki zapisany został pod numerem 4029.

Z licznych obserwacji wynika, że wszyscy, którzy pisali iż są na stacji Gniezdowo – znajdowali się na ostatniej stacji swego życia. Jedynie Stanisław Swianiewicz został zabrany z Gniezdowa i przeżył²⁶. Dodać należy, że wielokrotnie potwierdzone zostało domniemanie, że jeńcy wywiezieni z Kozielska po dniu lub dwu dniach znajdowali się w Gniezdowie i w krótkim stosunkowo czasie ich ziemską wędrówką kończyła się w lesie katyńskim²⁷. Opierając się na podanych wyżej obserwacjach, z dużą dozą prawdopodobieństwa przyjąć możemy, że Jan Józef Fitzke został rozstrzelany w Katyniu w dniach między 20 a 24 kwietnia 1940 r.

Podsumowując dotychczasowe rozważania należy powiedzieć, że przy obecnym stanie wiedzy możemy zaryzykować określenie dat śmierci Jana Bartysa, Tadeusza Dobrogowskiego i Jana Józefa Fitzke następująco: Jan Bartys został rozstrzelany między 12 a 14 kwietnia, Tadeusz Dobrogowski w pierwszej połowie kwietnia, a Jan Fitzke między 20 a 24 kwietnia 1940 roku. Ich biogramy winny być również uzupełnione o informację, że jako oficerowie Wojska Polskiego zostali zagarnięci do niewoli przez armię czerwoną po 17 września 1939 r., następnie przetrzymywani w obozie w Kozielsku i ponieśli męczeńską śmierć z rąk NKWD w lesie katyńskim pod Smoleńskiem. W 1943 r. byli ekshumowani, zidentyfikowani i ich szczątki pochowano w bratnich mogiłach nekropoli w Katyniu.

Maria M. Blombergowa

²² M. Gąsowski, [w:] *Pamiętniki znalezione...*, s. 22.

²³ J. Zięcina, [w:] *Pamiętniki znalezione...*, s. 212.

²⁴ D. Jakubowicz, [w:] *Pamiętniki znalezione...*, s. 57.

²⁵ J. Zięcina, [w:] *Pamiętniki znalezione...*, s. 212.

²⁶ St. Swianiewicz, *W cieniu Katynia...*

²⁷ Wywiezieni w niewiadomym kierunku, nie dają więcej znaku życia, [w:] *Zbrodnia katyńska w świetle dokumentów...*, s. 40–57.